

Den røde underverden: Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige

Morten Møller, Niels Erik Rosenfeldt & Jesper Jørgensen
København: Gyldendal 2019
414 sider. ISBN 9788702288520

Omtalt av **Mette Skak** [Ph.d., lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, msk@ps.au.dk]

For nylig viste en af mine studerende mig en pudefig artikel fra det engelsksprogede Kreml-venlige medie *Russia Beyond the Headlines*. Under overskriften »The greatest fiasco in the history of Soviet intelligence« beskrev den et tilfælde af fatalt sløseri med de konspirative regelsæt, der omgav sovjetisk spionage i mellemkrigstiden. Det pudefige er set fra russisk synspunkt, at katastrofen hændte i »peaceful«, »small, neutral Denmark«, nærmere bestemt i Elbagade i København i februar 1935. Det drejede sig om anholdelsen af den russisk-amerikanske kommunist George Mink, der både var tilknyttet Kominterns hemmelige OMS-afdeling, verdensorganisationens Internationale Sømands- og Havnearbejderforbund ISH og sidst, men ikke mindst den sovjetiske militære efterretningstjeneste. Fiaskoen bestod i, at dansk politi gennem Mink kom til at afsløre den omfattende sovjetiske spionage mod Nazi-Tyskland. Udover at føre til anholdelsen af Minks føringsofficer Aleksandr Uljanovskij kom det til en retssag i København og hårde fængselsdomme. Skandalen landede ligefrem på Stalins bord og førte til afskedigelsen af den øverste chef for den sovjetiske militære spionage, letten Jan Berzin.

Dramaet omtales udførligt midt i bogen, jeg her skal anmelde, *Den røde underverden. Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige* av Morten Møller, Niels Erik Rosenfeldt og Jesper Jørgensen. De danske forfattere gør Mink til den egentlig skyldige idet forspillet til hans og de andres anholdelse var hans forsøg på at voldtage en dansk kvinde ved navn Olga Larsen; hun kom til Minks lejlighed for at aflevere vasketøj. Ud over dette overgreb bestod hans fadæse i, at han uanfægtet afholdt møde i lejligheden med sine sovjetiske foresatte kort efter, det vil sige på et tidspunkt, hvor politiet var klar til at følge op på anmeldelsen af voldtægtsforsøget med en ransagning. Minks fejlgreb gik over i sovjetisk spionagehistorie som »Conference of the Residents«.

Episoden viser, at der er fuld dækning for det nøgleargument, der binder bogen sammen, nemlig at Skandinavien i kraft af sine lovlige kommunistpartier i mellemkrigstiden udgjorde en vigtig platform for Kominterns tophemmelige aktiviteter ofte i tæt samarbejde med den professionelle sovjetiske spionage. Anledningen til bogens udgivelse er hundredåret for Lenins oprettelse af Komintern som verdensrevolutionens generalstab, og sigtet med bogen er at indvie det nordiske publikum i de fordækte sider af sovjetisk udenrigs- og sikkerhedspolitik. Derfor er skrivestilen lige fra begyndelsen som en anden page turner. Forfatterne sætter alt ind på at vække læselysten, vel at mærke uden at det går ud over sagligheden og det videnskabelige noteapparat. Morten Møller, Niels Erik Rosenfeldt og Jesper Jørgensen er veteraner inden for forskningen i Komintern, dansk og international kommunisme. De bygger deres fremstilling tematisk, ikke kronologisk op, dog gør de til sidst status for de hemmelige Skandinavien-aktiviteter op til Anden Verdenskrig. De betoner, at den såkaldte nedlæggelse af Komintern i 1943 var et mummiespil, der skulle narre omverdenen.

Både København og Stockholm var vigtige knudepunkter for Kominterns fordækte virke med en idelig trafik af kurerer, der smuglede store pengebeløb eller forfalskede pas i dobbeltbundede kufferter. Især efter Hitlers magtovertagelse i 1933 rykkede en del Komintern-aktiviteter nordpå til København, som dog aldrig blev et forbindelsescenter af samme betydning som det Vesteuropæiske Bureau i Berlin. Bogen gør meget ud af at konkretisere, hvor i København det var, at Komintern fra 1935 havde sin *Abschnittsleitung Nord*, nemlig i bygningen Vesterport under dæknavnet A. Selvo & Co., samt hvor henholdsvis førnævnte ISH og det lovlige Danmarks Kommunistiske Parti holdt til, og hvor Kominterns øvrige tilholdssteder i byen lå. Den såkaldte Wollweber-bandes aktiviteter belyses, herunder hvordan Oslo blev et brændpunkt grundet attentatet på det tyske fragtskib Claus Böge, der ellers skulle have besejlet det fascistiske Spanien i 1938. For samtidig med at Komintern fra 1935 gik over til den pragmatiske Folkefrontslinje som alle kommunistiske partiers nye kurs, gik Sovjetunionen uofficielt i offensiven i Den Spanske Borgerkrig. Det sovjetiske hemmelige politi NKVD gav Wollweber-banden ordre til at sabotere tyske våbentransporter til Francos Spanien og slå til mod den tyske handelsflåde. Samtidig bad man den danske søfyrbøder og ISH-leder Richard Jensen om i stor skala at smugle våben til Francos modstandere ved hjælp af hans til formålet oprettede Jensen Shipping Company.

Ernst Wollweber er en af de brutale Stalin-agenter, som analysen slår ned på. Det uhyggelige ved ham er blandt andet hans senere hverv som chef for Stasi fra 1953, det vil sige netop de år, hvor man i DDR gjorde op med aktørerne fra arbejderopstanden i Berlin. Wollwebers højre hånd i Norge var den lige så radikaliserede sømand Martin Hjelman, der af Sverige blev udleveret til Norge i 1941 og derved endte i tysk koncentrationslejr, hvor han under tortur angav sine medskyldige og blev henrettet. En nøglelektør i Komintern-apparatet på svensk side var Signe Augusta Sillén, der imidlertid blev fjernet fra sin post i 1935, hvorefter hun trådte i

baggrunden. Under dæksnavnet Gondel formåede hun ellers længe at forene rollen som mor til to med at være agent for den sovjetiske militære efterretningstjeneste og for eksempel hjælpe den finske sovjetiske spion Aino Kuusinen med at få et forfalsket pas inden hendes mission til Japan i 1934. En anden markant skikkelse er danskeren Gottlieb Japsen, der var kurer for de sovjetiske forsyninger med penge til det franske kommunistparti. Bogen citerer et opsnappet telegram fra 1936 sendt fra Moskva til Paris: »Den 4. august rejste danskeren Japsen. Medbringer 2.070.000 [francs], gentager 2.070.000« – en svimlende sum på 21,5 millioner danske nutidskroner. Japsen overlevede rædselsåret 1937 i Sovjetunionen og vendte hjem fra Moskva til København, hvor han blev ansat på forlaget Gyldendal. Siden skrev han doktordisputats om sin hjemstavn Sønderjylland og gjorde karriere som historiker på Aarhus Universitet.

Kort sagt udgør *Den Røde Underverden* et spændende korrektiv til den undertiden naive historieskrivning om Sovjetunionens udenrigs- og sikkerhedspolitik. Bogen viser, at datidens aktivister på venstrefløj blev presset ud over mange etiske grænser af deres blinde loyalitet over for Stalin. Det må have kostet dybe ar på sjælen, men alligevel forholdt de skandinaviske Stalin-agenter sig tavse helt ind i døden om deres konspirative fortid selv over for deres egne børn.